

SLOVENSKI KULTURNI PROBLEMI

ANTON OCVIRK

Vsaka doba ima posebno miselno usmerjenost. V vsaki dobi je obrnjena človekova pozornost na posebne življenjske, miselne in duhovne pojave, skuša jih dojeti v njih bistvu in spoznati do dna. Sodobni mislec stremi za čim popolnejšim doumetjem osnovnih kulturnih bistev, iz katerih je pognala vsa obsežna kulturna veličina minulih dob in stoletij ter se hoče po njih povzpeti do sintetičnih zaključkov in dognanj. Današnji človek se pogloblja v preteklost, da bi popolneje dojel sodobnost, da bi tako proniknil do osnovnih gibal kulturnega življenja in da bi iz preteklosti dognal vse razvojne možnosti bodočnosti — neposredne sedanjosti. S tem je načel velike kulturnozgodovinske probleme, se zavedel notranjih silnic, ki urejajo življenje in kulturo, se dotikal do globljega, sintetičnega pojmovanja zgodovine in človeka v njej in se s tem dvignil nad statistično bibliografsko, predmetno analitično razlago preteklosti.

Danes doživljamo kulturo kot živ stvor, ki ima svojo posebno vsebino in svoj poseben način oblikovanja. Vseeno je, ali imenujemo ta vidik biološki, morfološki ali vitalističen; važna je njegova sintetična podlaga. Kultura posameznega naroda pa je v simbolih izkristalizirana veličina narodove duševne ustvarjajoče življenjske poti, je njegova duhovna osebnost. Današnjemu mislecu je popolnoma jasno, da je kultura nekaj dinamičnega, da ima svoje razvojne stopnje, da rase iz neznatnih početkov v višek in nato umre. Zadnja stopnja tega razvoja je le še posnetek nekdanjega viška in kaže vse znake neustvarjajoče starosti. S takim pojmovanjem kulture kot organizma — ki ima svoje korenine v Nietzschejevem pojmovanju zgodovine in sveta, v sodobni Spenglerjevi morfologiji, v filozofiji zgodovine Berdjajeva in v vitalizmu Ortege y Gasseta — je prišel človek do globljega odnosa do preteklosti in sodobnosti. Odvrnil se je od mrzlega ugotavljanja le otipljivih realitet, ki so mu postale zgolj podlaga za sintezo, za spoznanje

novih razodetij. Tako je človek doživel v vsej grozi krizo skrajno izmučenega razuma, s katerim ni mogel do poslednjih velikih spoznav človeka in kulture. Prav tako neplodno pa je postalo pri razlaganju kulture poudarjanje zgolj idealističnega nazorstva, ki vodi v negibčno apriornost onkrajnega življenjskega smisla, pred katerim mora življenje obmolkniti in zledeneti od zgolj duhovnih fluidov netvarnih slutenj in domnev ter preiti v prazno shematiziranje živega življenja.

Zamisel novega življenja mora biti znova zasnovana zgolj na življenju samem, na življenjskih prvinah, na njega organski vitalnosti, ne pa bodisi na analitičnem razbitju organskega v neživljenjske miselne sestavine, bodisi v skrajnem poduhovljenju in transfiguraciji organskega in vitalnega v slutnje, religiozne vizije in podobno. Ali ni jasno, da ni velike kulture brez silnega zunanega življenja, ki rodi veliko notranje življenje? „Ni je kulture brez življenja, ni spiritualnosti brez vitalnosti“, pravi pravilno Ortega y Gasset. Doživljati moramo življenje v vsej širini in ga spoznati v veliki osebnosti, ki je živa sinteza tega življenja, njegova dela pa so duhovna oblika osebne življenjskega stremljenja in teženja dobe.

Problemi kulture so problemi življenja, problemi življenjskih načinov in energij. Če naj razmišljamo o slovenskih kulturnih problemih, moramo predvsem razmišljati o načinu našega življenja. Spoznati se moramo, pregledati moramo vso našo duhovno podobo, ki je vtisnjena v naši kulturi, v preteklosti in se kaže v sodobnosti. Dojeti vsebino, obliko in duhovno podobo lastnega življenja, pomeni, da smo se uravnovesili, zaverovali vase in se usmerili. Nešteto važnih in plodnih vprašanj se nam vsiljuje spričo premišljanja o lastni kulturni preteklosti in sodobnosti. Če pregledujemo vse naše kulturno nehanje in stanje z vidikov sodobnih evropskih kulturnih problemov, moramo tudi mi začeti z osebnim opazovanjem tujega sveta in domačega, moramo skozi lastne simbole razlagati svetovno skrivnost življenja in stremljenja. Istočasno pa se moramo poglobljati vase, pretehtati svojo moč, svoj polet kvišku in svojo bodočnost. Nepravilno in kulturno škodljivo je, če se oziramo samo na preteklost in živimo zgolj za sedanost, ne premišljuječ v bodočnost. Problemi našega življenja postajajo dan za dnem važnejši in njih rešitev vsak dan bolj pereča. Zato je nujno, da si stavimo nekaj danes v svetu in pri nas važnih vprašanj in se zamislimo vanje.

Kaj je ustvarila slovenska kultura, v čem je njena večnostna poteza in kaj je metafizična podoba njene duševnosti in duhovnosti? Kje je očit naš življenjski stil in kakšen je? Kateri so naši kulturni simboli in o čem nam govorijo? Kakšna je naša usoda, kam vendar stremimo? Katere zapreke nas ovirajo v rasti navzgor do „svoje podobe“ in se jih

moramo zavedno ogniti? Smo doživeli svoje simbole? Smo doživeli vso grozo našega življenja, vso blazno bolečino duševnega trpljenja? Ali je naša kultura že prestopila zenit svoje rasti in se nagiba v zaton? Morda pa se šele bliža naša velika doba?

Na osnovi teh vprašanj se moramo povzpeti do globljega razmišljanja. Problem relativnosti duševnih sil, ki se oblikujejo v kulturi, in kulture same je prav tako važen kot problem slovenstva in kozmopolitizma. Iz obeh izvira problem učinkovanja tujih miselnosti (n. pr. evropskih) na naš osebni razvoj, problem svojskosti in problem kulturnega ekklcticisma, ki je tako važen za potrdilo moči sodobnega slovenskega človeka. Toda naše premišljevanje se mora dvigniti do žarišč sodobnega slovenskega pojmovanja kulture, do kritičnega pregleda vseh naših zavestnih ali podzavestnih stremljenj in jih označiti, kam vodijo — v odrešenje ali v pogin. Skozi lastno osebnost pa moramo pronikniti v široki svet in mu vtisniti pečat močnega osebnega življenja.

I

Vsako močno narodno življenje zori v individualno kulturnost, to je v posebno življenjsko vsebino, obliko in stil, v notranjo in zunanjo značilnost, ki se organsko prelije v poseben, samosvoj duševni in duhovni svet. Brez življenja ni kulture, brez svojskega življenja ni ne močne, ne tipične kulture. Narod, ki je prišel do svojega osebnega duševnega razodetja, do samobitne kristalizacije svojih najglobljih teženj, ki je iz sebe kakor iz skrivnostnega brezna slutenj izoblikoval vso prečudno podobo svojega življenja, mišljenja in čuvstvovanja, svojega predstavljanja sveta in življenjskih skrivnosti, tak narod je doživel svoje stvariteljsko preoblikovanje, je povečal samega sebe v najosebnejših pa vendar občečloveških likih in simbolih. Vse slutnje, ki so se zajedle v nas v dolgih stoletjih in so ustvarjale vsebinske podlage našemu življenju, so se izoblikovale v realne in vendar nadrealne simbole. Ti so postali utelešenje nam edino pripadajočega in edino iz nas izvirajočega. V njih se zrcali vsa naša duševna zgodovina. Njih resničnost pa je v nekem smislu nadčasna, občečloveška. Zrasli so skozi našo duševnost, imajo znake našega predstavljanja, čuvstvovanja in mišljenja, pa najsi so nastali v obrisih že v dobi naivnega, toda duhovno zelo elementarnega življenja. V njih se je skrivnostno počlovečila in zadihala zemlja, kjer se stoletja pretaka naše življenje. Od preproste narodne aforistike, mimo njegovega predstavljanja sveta, njegove življenjske strasti, do jemanja onkrajnosti in neutešenega iskanja, mimo pristne narodne popevke, bajke, pripovedke, vraže in običaja, pa do umetno ustvarjene besedne, muzične, plastične, barvne in igralske umetnosti ali filozofsko

miselne koncepcije — povsod se kaže osnovna poteza našega bistva in daje vsem stvaritvam pravo in nujno dopolnilo. Saj vendar ni mogoče doživeti življenja v vsej globini izven ljudskega, krajevnega in kulturno-zgodovinskega sveta — izven njegovega duhovnega organizma. Iz tega osnovnega simboličnega žarišča rasejo nato vse ostale življenjske norme: etične, moralične, filozofske in estetične. Pravo središče teh norm je torej v kulturo simbolizirano telesno in duševno življenje posameznega ljudskega organizma.

Ni dvoma, da je vsak kulturni organizem zrasel iz skrajno osebnega pojmovanja življenja, da se je oblikoval v krajevno in časovno določenih razmerah in da je preobličil vse življenjske dogodke ob sebi in v sebi v svojevrstne kulturne like in jim dal posebne pomene. Toda prav ta subjektivnost je v bistvu objektivna, kajti le skozi lastno žarenje in osebno tolmačenje življenjskih pojavov moremo do resnice. Objektivna resnica torej leži v subjektivnem spoznanju in jo moremo dojeti le skozi lastno individualnost. Zato je važno, da se s kulturnim oblikovanjem oblikuje tudi naš etični, filozofski, religiozni in estetični svet in da na dnu neprenehoma valuje elementarno-osnovno človeško spoznanje življenja.

Moč posameznih narodnih kultur, njih organsko zlitost, njih življenjsko moč in silo moremo spoznati le pri prodiranju v njih osnovna bistva. Mogočna simbolika grške kulture, ki se zrcali v apoliničnosti in se bije s svojim dinamičnim polom dionizičnega — da rabim Nietzschejeve izraze in simbole — je zajela vase vso duševnost in duhovnost grštva od pesniško ustvarjenega mita do mojstrske plastike, govorniške spretnosti, do arhitektonske pesniške zgradbe, do visoke tragedije in do filozofskega tolmačenja sveta, do mišljenja, etike, morale in načina življenja. Judovska kultura se je na svoj način povzpela do velikih duhovnih simbolov, ki so ustvarili njeno religiozno usmerjenost, in se je izživela v velikih umetniških simbolih svoje zgodovine. Najsubjektivnejša tolmačenja življenja so postala občečloveško objektivna. — Španski človek se je dognal v Donu Quixotu in si ustvaril njemu nasprotni simbol Dona Juana. Tako imamo posebno francosko simboliko, angleško, rusko apokaliptičnost in nemško faustičnost, ki je postavila nasproti grškemu Apolonu svojega doktorja Fausta, v katerem vidi Spengler simbol evropskega — ne zgolj nemškega — človeka — in duše, „deren Ursymbol der reine, grenzenlose Raum und deren ‚Leib‘ abendländische Kultur ist“. Toda prav tako lahko imenujemo vsakteri drug narodni simbol kot značilnega za Evropo. Vsi so namreč zrcalo ne zgolj narodne, marveč končno tudi evropske duševnosti, presijane z najrazličnejšimi narodnostnimi duhovnimi ognji.

Šele v sintetičnem dojetju lastne duhovne podobe moremo priti do metafizičnega žarišča slovenstva, ki se je izoblikovalo v svojih velikih simbolih. V njih je ujet ves slovenski mitos, elementarnost slovenske duše in vsa njena ustvarjalna moč. Kultura vendar dvigne ljudi v neko višje življenje, v neko svojevrstno tipičnost. Tu se stekajo vanje življenjski sokovi, jih napajajo s svežo močjo in jih priklepajo v notranjo skupnost. V simboličnem prikazovanju mitosa je zaobjeta središčna nadvsebina in nadoblika ustvarjalne sile. Če se poglobimo v svoje mitične simbole, najdemo osnove lastnega življenjskega, umetniškega in kulturnega razvoja, najdemo v njih lastno osrednjo resnico. „Vse, kar doseže kultura,“ pravi Berdjajev, „je simbolično, ne pa realno.“ Če si predočimo med našimi najelementarnejšimi mitičnimi simboli Lepo Vido, Petra Klepca, Kralja Matjaža in Kurenta, se že dotipamo do štirih osnovnih duševnih potez.* Od preproste narodne pripovedke in pesmi se je motiv dvigal in prestajal biti realen; s tem pa, da je njegova vsebina vedno bolj rasla, je postajal sam nadčasoven, nadfabulativen, dvigal se je v simbol. Nikakor ni važno, če so ti štirje liki prišli v najzgodnejši dobi od drugod k nam, če so nekateri skupni tudi drugim narodom — saj je njih osnova občna —, važno je, da smo jih tako preoblikovali, da so danes zgolj naša duhovna vsebina.

V narodni pesmi o Lepi Vidi je še dokaj preprosto in enostavno ujeto hrepenenje slovenskega človeka, njegova neugnana sla za daljavo, za čudežno špansko deželo in špansko kraljično. Prav tako preprosta je pripovedka o slabotnem pastirju Petru Klepcu, snov še nadkriljuje notranjo osnovo. Stvarno in jedrnato je popisano, kako je Peter Klepec čudežno prišel do svoje neizmerne moči, kako je premagal turškega „korenjaka“ in zaslovel. — Isto je s pripovedko o Kralju Matjažu, ki spi pod goro sredi vojščakov in se mu brada ovija okoli mize; toda fabula je že bolj dvignjena nad vsebino in že jasno kaže globlje znake: neutešeno pričakovanje odrešenja in svobode. Končno pa priča Kurent o našem dvojnem obrazu, o prekipevajočem čuvstvovanju in omamljanju; on je naša maska, naša veseljaška pretveza.

Ti štirje elementi, med njimi posebno Lepa Vida in Kralj Matjaž, se vpletajo v naše umetniško ustvarjanje in se kristalizirajo v umetniške simbole. V Prešernovi Lepi Vidi, ki je speta iz duha narodne pesmi, je

* Glede mesta teh likov v celotni naši mitologiji glej knjigo prof. dr. J. Kelemine „Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva“ (Družba sv. Mohorja, 1930). V tej knjigi vidimo, da je posebne važnosti Kresnikov ciklus (prim. uvodno študijo), ki bi moj esej osvetlil z nove strani. Pripomnim, da sem gradil predvsem na tistih motivih, ki so našli odziv tudi v našem leposlovju.

že vzplapolal živ ogenj tragične bridkosti hrepenenja. Tu je že jasno izražen simbolni smisel neutešenega hrepenenja in bridkosti, ki se spovrača kot dominantni akord v tožbi

„se po morju vozi, tebe iše,
tebe iše, se po tebi joka,
od bridkosti njemu srce poka.“

Na tem motivu je potem zrasel veliki simbol hrepenenja, Cankarjeva Lepa Vida, ki je morala dobiti obliko liričnih dialogov. Tu je postala Lepa Vida eterična, njena osebnost se je prelila v nadtvarno vizijo, ki je slutnja in hrepenenje ubogih duš, simbol slovenske skrivnosti same. Čim bolj daleč je človek od Lepe Vide, tem bližji ji je, čim bližji ji je, tem bolj daleč je od nje. Vsakdo nosi Lepo Vido v sebi, pa vsakdo hrepeni po njej. — „In še sam ne vem, če je ljubezen tisto, kar je v meni, če je bila kdaj ljubezen v meni“, govori Mrva. „V meni je bolečina, ki gloje, gloje, da bi kričal . . . to ne more biti ljubezen . . . Kadar jo vidim, bi jo najrajši udaril, naravnost v tisti beli obraz, na tiste svetle oči, nato bi pokleknil pred njo. — Moja nevesta je, pravijo, pa mi je tako daljna in tuja kakor španska kraljična.“ Toda vse to so sanje in le v njih je Lepa Vida, v hrepenenju. „Hrepenenje — to je hrepenenje, Dioniz! Človek išče, hodi — česa išče, kam se mu hoče? Da bi vedel!“ spoznava bolni Poljanec. „Tudi meni je zaklicalo, me je vabilo — ne od onkraj morja — od onkraj zvezd. — Vzemi svetilko in jo upihni, zaman je svetila — zdelo se mi je, kakor da je govorila z nami od onkraj morja, od onkraj zvezd.“ — Tako je Cankar dvignil simbol Lepe Vide do najvišje točke v simbol nedosegljive lepote, skrivnostno opojne, nedoumne in v smrt privlačne. S tem je dobila Lepa Vida kot simbol hrepenenja svoje poslednje dopolnilo.

Prav tako je Cankar umetniško posebil Petra Klepca s tem, da je simbolno poglobil fabulo narodne pripovedke. Peter Klepec ni več navaden slaboten pastir, ampak je že simbol šibkosti in nebogljenosti in vanj se stekajo višji nadsnovni pomeni. „Peter se ni upiral nikomur,“ pripoveduje Cankar in riše tragiko slovenske duše, „nikoli ni zamahnil, ker vedel je, da bi tedaj vsi hkrati planili nanj, na sužnja, ki se je spuntal zoper gospodarja. Služil je vdano in potrpežljivo; ni le ubogal, kar so mu ukazali, temveč radovoljno se je ponižal, kadarkoli je dala prilika; mislil je v svojem čistem srcu, da bo tako ganil njih zakrknjenost; ali ni je ganil, ker se kaj takega še nikoli ni primerilo.“ Vso zgodbo o Petru Klepcu tolmači Cankar nato znova v nadpomenih: „Zgodba o Petru Klepcu nima konca, izgubi se v meglo brez sledu in glasu. — Vse kaže, da je izruval tisto staro tepko, nato pa živel nadalje miren, tih in vdan,

kakor je bil pač vaje; zvesto je ubogal gospodarja, gonil njegovo govedo na pašo, kos kruha v culi, ter služil tovarišem in vsem ljudem s svojo močjo in po njih ukazih. Pa da mu dobrotljivi Bog ni bil poslal le svojega angela iz nebes, kaj bi z njo počel: še v napoto bi mu morda bila.“ — „Resnično: v napoto bi mu bila moč, ne mogel bi je prenašati, žalosten bi bil zaradi nje.“ — Tako je morda ob trpki bolesi Cankar doživel eno naših najbridkejših potez in je hotel z njo odkriti našo pasivnost. Toda Cankar je povelečal Petra Klepca v Kralju Matjažu. Dvignil je ljudsko pripoved v simbol slovenskega pričakovanja, še več v simbol občečloveškega slovenskega mesijanstva. Iz pisateljeve vizije in slutnje je vzrasla poslednja podoba človeškega pričakovanja odrešenja — ko se bo ves svet rešil v našem mesijanskem poslanstvu in se bo zveličal v našem odrešenju. Tu je Cankar skrajno povelečal simbol Kralja Matjaža v vsečloveški simbol, gledan skozi našo duhovnost. „Zbrali so se bili od vseh strani in krajev tega sveta: kolikor je narodov zemlja rodila, vsi so bili tam, so čakali v taboru Kralja Matjaža ure oznanjenja. — Kakor pa so bili obrazi različni po rodu in plemenu, po letih in oblikah, nekaj jih je družilo, kar sem občutil v srcu, ko sem jih gledal, ali kar se nikakor ne dá razložiti z besedo.“ To je kakor slovensko skrivno razodetje, kakor poslednja slovenska vizija. — Od Petra Klepca do Kurenta je samo korak — Peter Klepec je postal Kurent. Z masko veselega godca na obrazu prōdira v brezna slovenske duše, v telesnem opoju in vinski omami. Kurent je simbol slovenskega umetnika — ustvarjen po liku Cankarjevega življenja. Osnovni akord iz Petra Klepca se znova ponovi: bridkost, ponižanje in trpljenje: „Odkar sem izpregledal, nisem videl veselega obraza; odkar sem shodil, so me topli; ko je prišla v moje srce ljubezen, so me zasramovali; v srce so mi pljuvali. Ti pa stori, da bodo vsi veseli, kadar stopim mednje.“ — Takšen je bil pogovor Kurenta z Nevernikom in nato se začne kurentovska pot. V trpljenju in spoznavanju Kurentovem je dvojna vsebina: osebna umetnikova pot in ljudsko trpljenje, ki je v njem posebljeno. Usodno je Kurentovo spoznanje: „Grešniki, siromaki, predolgo ste poslušali to lepo pesem o paradižu (Kurentova pesem o paradižu, o omami in pozabi), pregloboko je izdihnila vaša bridkost, na Golgato gre vaše koprnenje. Mir vam bodi in zlato jutro.“ Postavo iz narodne pripovedke je torej Cankar znova poduhovil: — Kurent je umetnik, ki opaja s svojimi goslimi in pesmijo slovensko ljudstvo, on je prav za prav njegovo spoznanje, on je praznik bolečine in prečudne nadnaravne — skoroda blaženo divje ljubezni do domače zemlje: „Zemlja, zemljica, mati! Če

nimaš kruha, daj mi kamen, še ob kamnu bom prepeval.“ Vse naše je pesem: pa naj je grenka pesem, polna groze in bolečine.

Toda mimo teh osnovnih štirih umetniških simbolov slovenske duševnosti imamo še nekaj izrazitih slovenskih likov, ki nosijo na sebi simbolno podobo. Mimo celotne mitične Prešernove pojave, ki se je dvignila v individualno simbolnost in se nam razodeva v knjigi pesmi, je postal simbolen Levstikov Martin Krpan, ki razodeva osnovno barvo Petra Klepca, dasi v drugi oblikovni preobleki. Prav tako je tukaj Krpan nadnaravno močan in pobije Brdavsa, potem pa živi mirno, vdano ter prevaža angleško sol. Njima se pridružuje Ivan Cankar, ki je obsegel vse simbolne oblike slovenstva in se boril med dvema poloma iste bolečine, med Bebcem Martinom in Hlapcem Jernejem. Bebec je sila globoka slutnja podtalne groze našega bistva, on sili v skrajno mistiko, dočim je Hlapec Jernej prosvitljeni Peter Klepec, tisti pastir, ki se bori z Bogom in postavo. V Hlapcu Jerneju, ki je na dnu svojega bistva Bebec Martin, je Cankar simbolno prikazal našo nemoč do racionalnega in miselno mrzlega življenja. V „Hlapcu Jerneju“ je Cankar napisal apologijo slovenske zgodovine, je razodel njeno osnovno potezo, njen razvoj ob vseh tokovnih silah širnega sveta, ki so pljuskae ob nas.

Ako se poglobimo v te štiri simbole svoje duševnosti, odkrijemo sledeče znake, ki so osnove našega življenja in ki tvorijo naš posebni kulturni organizem.

1.) Najelementarnejše je v nas hrepenenje, neutešeno koprnenje, iz katerega izvira naša pesniška elegičnost, poteza, ki se vije v naši poeziji od prvih početkov do danes. Ta elegičnost, temelječa na hrepenenju po nedosegljivem, nas odvrta od realističnega in skrajno naturalističnega ponazorovanja prirode. Vsako hrepenenje že v kali zatira suho in stvarno opazovanje življenja. Iz hrepenenja sledi namreč subjektivizem doživljanja in čuvstvovanja.

2.) Iz hrepenenja izvira pričakovanje odrešenja, tiste velike ure, ko se bo razklenilo naše trpljenje, naša bridkost in čakanje. Cilj našega pričakovanja pa je uklenjen v skrivnost, v mistično temo, ki bo vedno napajala naše duše. To je: iz hrepenenja izvira slovenski mesijanizem — ideja odrešenja in ideja milosti.

3.) Zato doživljamo v sebi boj med stvarnostjo, dejstvenostjo in kontemplativnostjo, čuvstvenimi sanjami, ki so usmerjene v neskončnost. To je element slovenske psihične svojstvenosti, to je tista slovanska širina, ki se bori med dvema poloma, med voljo in močjo, in se končno preveč izgublja zgolj v razmišljanju in pričakovanju. Odtod izvira naše „cagovstvo“, ki pa ima seveda še druge vzroke, poteza, ki je posledica izbegavanja resničnosti. Tako smo Petri Klepci, ki se ne zavedajo

lastne moči in se izgublja v čustvenih reakcijah namesto v močni volji. Tu je dilema med močjo in voljo. Iz tega dvosmerja se razvija cela vrsta potez, ki so nam bistvene.

4.) Končno je značilen za nas še neki slovenski pesimizem, ki temelji na neke vrste slovenskem fatalizmu (primerjaj tudi mitos o desetem bratu), saj je zapopaden v pričakovanju odrešilne ure, ki bo napočila kar sama od sebe. Ta fatalizem se kaže v nenehni želji po pozabi, v opojni pijanosti in omami, kjer ginejo obrisi resničnosti. Ne mislim, da bi naš človek ne bil računajoč, misleč, da ne bi delal. A močnejša kot drugod je pri nas zavest, da delo ni cilj, marveč sredstvo. Kakor je značilen za nas razkol med resničnostjo in hrepemenjem, prav tako je značilen razkol med umetnostjo in življenjem, med umetnikom in občinstvom. (Konec prihodnjič.)

SNEŽI, SNEŽI

ALFONZ GSPAN

(Srečku Kosovelu.)

Na lehe, na polja,
na strehe, na pota
sneži, sneži...

In veter med drevjem,
stopinja v samoti
ihiti, ihiti...

Sem sanjal o solncu,
o morju, o tebi;

iskal sem te v gmajni,
v gozdu, v temi —
Te ni, te ni...

Na steze samotne,
na križe temotne
zdaj le še tiho,
globoko sneži...

TROJE DEKLIŠKIH PESMI

ALFONZ GSPAN

I

Dragi, saj vem...
Bela so pota,
zlate so zore,
sinje so gore,
kličejo, vabijo...
Ti jih pa slušaš in greš...
Dragi, kaj veš?...

Kadar bo sneg,
pota vseprek,
solnca nikjer,
črn večer —
dragi, kaj veš,
da bom vso noč
na pragu tebe čakala?...

SLOVENSKI KULTURNI PROBLEMI

ANTON OCVIRK

II

Tako sem skušal zarisati obseg našega duševnega sveta. V simbolih se zrcali vsa mogočnost naše osebne predstave življenja, v njih se čuti ritem naše duše, besede in misli, najosnovnejši življenjski ritem, ki nosi na sebi občečloveško potezo in življenjsko valovanje, ki se preliva nato v velike umetniške like. Slovenstvo je torej posebna duhovna celota, poseben, svojevrsten svet, ki je v sebi dograjen in zaključen.

Važnejši od tradicionalne problematike že mrtvih politično nazorskih principov minule dobe je danes problem objektivnosti naših kulturnih pojavov in to je problem njih resničnosti. Relativistično tolmačenje kulture in njenih simbolov je negativno, ker relativizem pač ne priznava in ne more priznavati njih objektivne resničnosti, ampak le neskončno subjektivnih resnic. Relativizem zanika objektivnost sploh, zanj ni transcendentne interobjektivne realnosti, kajti vsakemu realnemu doživljanju vzdene relativno resničnost, ki je determinirana po subjektu in njegovem duševnem dojemanju. Subjekt pripozna za resnico in resničnost samo to, kar more sam doživeti ali spoznati. S tem lahko kulturne fenomene poljubno tolmači in spreminja, jih lahko zanika ali priznava. Relativizem je koncem koncev sam v sebi kontradiktoren, ker se mora na višji stopnji mišljenja neprestano opominjati, da je vse njegovo mišljenje vendarle relativno in mora priti do sklepa, da je tudi kulturna objektivnost in realnost v bistvu nemogoča. In to tudi tedaj, če trdi, da so prav posamezne kulture dokazi za veljavnost relativizma. Ni dvoma in skoraj naivno bi bilo zanikati, da ni vsak subjekt posebna celota, ki je v posebnem odnosu do objektov, toda ta dejstvenost nima a priori nič skupnega z eksaktnim relativizmom samim, to spoznanje je vitalistično, brez te subjektivne predpostavke bi izgubilo življenje svoj zadnji smisel. Ta vitalistični nazor vodi v napredek, dočim vodi apriorni rela-

tivizem v vsako zanikanje objektivnosti duhovnih elementov kulture. Ta življenjski objektivizem — to je nazor o osrednjem pomenu življenja, ki je v svojem bistvu mnogolično — vodi v spoznanje, da je vsak kulturni organizem svojevrsten, da ima zgolj v samem sebi obseženo resnico, ki je njegova osrednja življenjska moč — njegovo jedro umetniške simbolike. „Ni dvoma, da ima vsaka kultura svojo osnovno posebnost, ki jo razlikuje od drugih.“ Torej obstoji posebna kulturna realnost (realnost kulture), ki je relativist ne pripozna — je ne more pripoznati. Saj je popolnoma jasno, da mora vesti dosledni relativizem v nesmisel, če pomislimo, da je relativizem na svoji skrajnosti vendar afirmativen, objektivni — namreč v tem, da je njegova relativna dogmatika vendar relativna, da je relativnost prav v tem objektivna, ko trdi, da je relativna.

Ni dvoma, da ima vsaka velika kulturna simbolika osnovne znake ljudi, ki jih simbolizira; torej je kultura nekaj dinamičnega, v času in generaciji gibljivega. Toda le duhovni znaki obstanejo nad časom kot stilna prvina, kot neko prajedro. S tem, da smo spoznali, da je kultura nekaj dinamično valujočega in da se kristalizira le v simbolih, smo se zavedeli samo njene osnove, ki je v nekem pomenu nadčasna. Realizem sam na sebi nima tiste nadčasne moči, ampak je le časovno tipičen, on je zgodovinski. Kulturna zgodovina govori o posameznih časovno realnih kulturnih dogodkih, bodisi da kaže razvoj kulturnih stremeljenj, bodisi da sistematično obdeluje in ureja, meri in razvršča dogodke. Nimam namena preišljati sedaj o pravilnosti njenih izsledkov. Poudariti sem le hotel razliko med osnovno tipičnostjo kulture in njeno kulturno zgodovino.

Tako zadenemo na nov problem: na problem medsebojnega vplivanja tujih kultur in na problem kozmopolitizma. Vsaka kultura rase v vsaj delni zvezi z drugimi. Ob njih obogati svojo individualno vsebino in ob njih preizkuša samo sebe. Nikakor si ne moremo misliti kulture, ki bi zrasla sama ob sebi, kajti njena rast je zaobsežena v valujočem oblikovnem in idejnem dograjanju. Popolno zanikanje tujega, najsi samo oblikovnega vpliva, bi vedlo v neizbežno kulturno smrt. — Učinkovanje kulture na kulturo obstoji predvsem v idejnih obrisih: v gospodarskih, filozofskih, znanstvenih, etičnih, estetičnih in literarnih (tokovnih) smereh in novostih, seveda zgolj v vnanjem smislu. Nikakor pa ne sega vpliv kulture na kulturo v notranjem preoblikovanju njenega osnovnega bivanja. Vsaka kulturna celota sprejema tuje novosti in razodetja skozi sebe, skozi svojo duševnost, in s tem preoblikuje in preustvari sprejete ali samo doživete vplive. Pri preizkušanju slovenske organske ne pa

sistematične sinteze je važna samo duhovna sinteza naroda. Toda pri kulturnih problemih, ki zadevajo našo kulturno zgodovino in našo osebno rast, je važen problem vplivov, eklekticizma, problem stilov, razvoja in izobrazbe.

Naše življenje je raslo na prelomnici treh kultur: severno-germanske, južno-romanske in južnovzhodno-slovanske. V tej trojni sferičnosti smo se oblikovali. Na dnu našega bistva, v naši krvi in čuvstvovanju je nenehoma ždel slovanski element, dočim je segel v naše miselno in intelektualno življenje germanski element z vso svojo logičnostjo in preračunanostjo (uprava, šolstvo itd.) in nam je v tisočletni nadvladi vtisnil svoj pečat, svojo miselno mrzloto, ki je vidna v našem družabnem življenju. Končno je moral germanski element na jugozahodu popustiti klimatično razumljivemu vplivu romanskega elementa, ki je poglobil našo elegičnost v živahno ritmiko in melodioznost (Gregorčič). Do 19. stoletja je živel slovenski človek svojo dobo prebujenja in komaj v preteklem stoletju se je pognal kvišku in pričel umetniško obličiti sintezo svoje duše in osebnosti. Od Prešernove lirike do Cankarjeve proze je komaj borih sto let. Slovenski človek je ustvarjal svoj jezik in svojo vsebino, svojo notranjo podobo in svoje življenje, prisluškujoč mogočni pesmi valov tujih morij in hrepeneč na oceane velikih umetniških razodetij. Popolnoma jasno in kulturnozgodovinsko dokazljivo je, da je naša kultura izrazito svojska, čeprav je rasla ob dveh tujih elementih, ki pa so le gradili naše intelektualno in zunanje življenje. Slovenska duša se je dvignila do mogočnih kulturnih simbolov in umetniških likov. Zato je problem vplivov važen le za analizo stilnih prehodov v naše umetniško življenje, za politični, gospodarski, filozofski in sploh miselni razvoj, za spoznavanje reakcije v naše življenje in ustvarjanje. Problem eklekticizma je pri naši maloštevilnosti vedno usoden, a je bil svoje čase nujen. Če naj je eklekticizem le zunanje prevzemanje tujega, tedaj ni za ustvarjanje važen, če pa je eklekticizem že neka duševna dispozicija, tedaj nima z našo osebnostjo nič skupnega.

III

Iz tega ugotavljanja osnovnih kulturnih temeljev moramo do sodobne kulturne sinteze. Z njo v zvezi pa je tudi nujno preišljanje o naši bodočnosti. Ni dvoma, da je po smrti Ivana Cankarja nastopila doba notranjega razkola, propada, zastoja in onemoglosti. Slovenski človek se je skušal rešiti s prisluškovanjem v svetovno blaznenje, vrgel je od sebe dediščino očetov in se zagnal v opoj nedognanega iskanja. Literarnim in umetnostnim novotarijam povojnega človeka so sledile etične in

moralične. Relativizem lepega je prinesel s seboj relativizem kulture — ž njim je prišel v naše življenje skrajno patetični internacionalizem in ž njim naša otopelost. Če iščemo za vzroki te kulturne poti v breobrazje in mrtvilo, jih najdemo v nas samih. Saj je razumljivo, da je moral duh zblazneti od živčne groze vojnih dni in da je moral razum zbloditi na krajne meje spoznanja. Tako smo zatajili v sebi svoj najosebnejši glas in smo se vrgli v prenapeto prisluškovanje tujine.

Naše usmerjanje slovenskega razvoja v sodobnosti, v sodobni vsebini, mora mimo okostenelih, danes že mrtvih oblik, mora mimo praznega tujstva (vpliv germanske kulture in miselnosti i. dr.), ki nas samo zavaja v pozabo lastnega življenja; naše iskanje in delo morata v doživljanje lastne vsebine in lastnega kulturnega življenja. Skozi prizmo svojih velikih simbolov moramo do svojega razodetja. Čim bolj se bomo potapljali v globine svojega duhovnega sveta, tem plodnejše bo naše ustvarjanje. Vsekakor pa moramo graditi na temeljih naše kulturne zgodovine in našega duha.

Preiti moramo že končno ozkosrčno pojmovanje shematičnih, neosebnih nazorov, ki teže po svoji usmerjenosti v pristransko tolmačenje duševnih in kulturnih naporov in podrejajo najelementarnejša teženja individualne človekove celote postranskim namenom in ciljem. Vsaka skupna idejna, svetovno-nazorska ali življenjska miselnost nam mora biti samo neka notranja duševna usmerjenost, ne sme nas pa vezati. Prava kulturna svoboda je mogoča le pri miselni in idejni svobodi. Tu ne postane človek le zaradi tega sočlovek, ker je istega svetovno-nazorskega prepričanja, ampak ker je človek. Vsak izmed miselno preozkih nazorov pa uklepa človeka v apriorno delitev ljudi v somišljenike in nasprotnike in zato v pozitivne in negativne. Pri tej delitvi je kaj običajna posledica, da precenjujemo dela in stremljenja svojih somišljenikov, in sicer ne z vidikov kulturne kvalitete, temveč zaradi skupnega miselnega izhodišča. S tem je ubito pravo kulturno stremljenje in se podredi samovoljnosti in neodgovornosti, postane neetično in neplodno. Seveda izgine s tem vsako svobodno kulturno merilo in postane samo še apolo-gija idejne smeri nekega življenjskega nazora. Toda o tem nas dovolj pouči naša kulturna zgodovina. Čim bolj strogo dogmatičen je tak nazor, tem bolj omejuje svobodno kulturno ocenjanje, tem bolj onemogoča pravi, svobodni kulturni razvoj in zavaja kulturno delo na nečedna stranpota. V bistvu izhajata oba naša tradicionalna nazora iz moralne programatike. Kulturna smer vsakega teh dveh pa je bila predvsem obrnjena v medsebojno borbo, to je v popolnoma izvenkulturno strem-ljenje. Odtod pri nas taka nesvobodna miselnost. Dojeti človeka v celoti

je mogoče le izven togih, umetno zgrajenih predsodkov, ki branijo jasen pogled na življenje. Religioznost slovenskega človeka ni prav nič odvisna od zunanjih dogmatičnih predpostavk, temveč od posameznikove notranje usmerjenosti in prepričanosti. Pravo kulturno življenje ne ovira nikakih osebnih, etičnih ali moralnih nazorov, ker je zasidrano na elementarnih življenjskih osnovah. Seveda se v vsaki dobi nujno tvorijo neke ne samo stanovske, temveč tudi miselno sorodne skupine, da jih vodijo do nekih popolnoma določenih ciljev, toda v kulturnem strem-ljenju ne smejo biti ovirajoče, niti ne smejo vezati človekove svobode. Priti moramo že vendar enkrat do zrele presoje kulturnih teženj in do tiste višine, kjer v naše mišljenje ne segajo več krilatice ozkosrčnih dogem raznih svetovnih nazorov. Takrat bomo cenili vsako individualno miselnost, v kolikor je globoka, in se ne bomo skušali uničevati z običajno blasfemijo, z nekulturnostjo.

S prav tega vidika moramo opazovati tudi novodobni, socialno usmerjeni del družbe, ki se bori po svojem gospodarskem in političnem stališču zoper plast nadvladujočega meščanstva. Ni važen za naše razmišljanje sedaj njegov svetovni nazor, ki je vsekakor nujen in ima svojo upravičeno bitnost, toda važen je način, kako je hotel tudi ta del družbe zaslužniti človekovo kulturno svobodo svojim drugosmernim tendencam in je s tem uničil pojem kulturne kvalitete (U. Sinclair). Postal je prav tako enostranski in pričel proglašati neko apriorno kulturno vrednost, ki temelji na njegovem življenjskem nazoru. Tako si je usužnjil kulturna strem-ljenja (znanost, umetnost itd.), da bi ž njimi razširjal svoj svetovni in življenjski nazor s posebno programatično tendenčnostjo. — Popolnoma jasno je, da je v tem smislu socialni nazor prav tako kulturno neploden kakor meščanski, ki si je usužnjil kulturne vrednote za boj proti svojemu sovražniku. Kulturna svoboda je propadla in s tem tudi kulturna vrednota. Vsaka preozka in tendenčna omejitev človekovega gledanja na življenje pa vodi v notranjo nesvobodo in v kulturno otopenost.

Poleg tega je za današnji čas značilen še internacionalizem, ki je nastal deloma pod vplivom socializma, deloma pod sodobnimi miselnimi smermi. Internacionalizem ni samo razklenil meja v smislu narodnih individualitet, ampak je začel proglašati — v smislu sodobnih idej — enotno miselno (svetovnonazorsko) in kulturno teženje vseh somišljenikov na svetu in proglasil neko medsebojno duševno enakost na podlagi idejne. Internacionalizem pa je kulturno prav tako enostranski, kakor so enostranske sodobne struje, ki so pobožanstvile svoj narod (fašizem i. dr.). Internacionalizem je našo kulturo zadnjih desetletij odvrnil od

slovenskih življenjskih osnov in jo zanesel v kulturno neznačilne programske apoteoze, tendenčno borbene zagovore in neumetniške in nenaše literarne in umetnostne proizvode.

Vse te smeri se torej borijo za drugotne svetove, ki niso naši kulturi samo tuji, marveč tudi ovirajo naš kulturni razvoj. Saj so vendar v osnovah itak le teorije, ki imajo namen izmaličiti življenje samo, ga podrediti raznim teoremom in idejam. Kar pa je v njih resnično življenjskega, kar je v njih plodnega, to je vendar last vseh. Smešno bi bilo trditi, da je človek areligiozen, da je nesocialen, da ne stremi v svobodo, enako je tudi smešno zahtevati od ljudi, da naj bodo vsi istega prepričanja. Vsak elementaren življenjski ali svetovni nazor je vendar v svojem dnu človeški, ima torej v sebi vitalne elemente in ne more biti etično absurden, neživljenjski. Vsaka ozko programatična idejna dogmatičnost pa je že nesvobodna, preračunana in neživljenjska, torej ne more biti kulturno plodna, ker se bori samo za neznamen del v življenju, ker tolmači vse življenje iz ozkega sveta svojega dogmatizma. To je najbolj vidno pri cenitvi kulturnih vrednot in pri umetnosti. Vsak dogmatizem sodi o umotvorih predvsem, ali ustrezajo njegovim etičnim ali moralnim, miselnim ali filozofskim principom in jih predvsem ocenja s tega stališča. Molči torej povsem o bistvenih vprašanjih: o vprašanju kvalitete in vrednosti, o življenjski moči umotvora in njegovi kulturni pomembnosti. Ta strujarski dogmatizem popolnoma podredi kvaliteto svojim etično-miselnim principom, torej je že a priori proti vsaki umetniški in kulturni svobodi in kar je najvažnejše ter zadeva oba prejšnja člena: zanikuje slovenstvo v osnovi.

Vpliv idejnih nasprotstev je očit pri vseh kulturnih stremljenjih. Zato ne moremo še govoriti o posebnem stilu našega življenja, o našem svojstem načinu življenja, ki naj bi bil prepojen z močno duhovno vsebino, ampak lahko samo govorimo o dvojnem ali trojnem načinu mišljenja. Kakšen je naš notranji življenjski stil in kakšen je naš zunanji, jasno pričajo naše kulturne težnje. Nihče ne more tajiti, da je postalo naše kulturno življenje popolnoma mrtvo, da smo otopeli za vsako globljo misel, za vsako močno hotenje in da le životarimo.

Estetični razkoli povojnih dni so se že polegli. Znova se dviga na površje resno tolmačenje umetniškega dela. Toda v naši krvi je še ostalo mnogo slabih sokov, ki vodijo na stranpota. Časovna literarna in umetniška gesla so v resnici potisnila umetnost na zelo nizko stopnjo in s tem zadala kulturnemu stremljenju škodljive rane, toda vedno bolj se giblujemo v resnejše tolmačenje umetniških stremljenj. Poleg časovnih literarnih gesel je pognalo ob nas polno kulturo ovirajočih stremljenj.

Pozabili smo, da je nujno rasti iz lastnega duhovnega sveta, da moramo vsako kulturno dejanje usmeriti v razodetje svoje vsebine in oblike in da je kultura popolnoma zvezana z našo duševnostjo. Današnji človek se je zelo oddaljil od svoje lastne kulturne zgodovine in ne čuti več s svojo preteklostjo. Pozabil je pot, ki smo jo morali v bojih prehoditi, in može, ki so se žrtvovali za svoje in naše hotenje. Spoznanje lastnega bistva je davno že smešna krilatica, ki ne najde resnega upoštevanja. Če je bilo kedaj naše življenje tako brezciljno, tako brez smeri, če smo kedaj tako brez življenja hodili po ulicah in strmeli v bodočnost — tedaj še lahko čakamo svojega notranjega in zunanjega odrešenja.

Kako je naše kulturno življenje brez cilja, kako je naše kulturno hotenje neuravnano, nam glasno pričajo vsak dan novi zgledi. Da je literarno ustvarjanje obstalo, da je naše umetniško delo prenehalo, je sicer žalostno in ne priča o moči, toda v bistvu smo otopeli za vsako kulturno sodelovanje, odrekli smo se skupnemu kulturnemu življenju, živimo brez žive besede in ne sodelujemo. Kje so tukaj vzroki, ni težko dognati, saj so skoroda otipljivo vidni. Etična odgovornost kulturnega udejstvovanja je popolnoma izginila. Premišljanje o osnovnih kulturnih težnjah je odpadlo in na njegovo mesto je stopilo neodgovorno preizkušanje vseh mogočih sredstev. Prenapeto strujarstvo raznih dogmatičnih evangelijev je uravnalo svoje delo v iskanje novih učinkovitosti, ki so pa daleč od vsakega pravega kulturnega stremjenja — zanima se bolj za svoje idejne ali prečesto celo neidejne cilje in se bori za prazno bombastičnost. To etično neodgovornost pa podpira diletantizem. Dokler bomo tavalili za diletantizmom in se ne bomo otresli spon samoukov, ne bomo prišli do močnega kulturnega življenja. Naše kulturne sile se morajo stekati v kulturno usmerjeno in notranje dognano stremjenje, sicer bomo padali v nekulturna dejanja. Zavedati se moramo etične odgovornosti, ki nas sili v pretehtavanje lastnih moči in hotenj. Takrat nam ne bo več cilj lastna oseba, ampak dvig našega kulturnega življenja.

Vzporedno s tem zavedanjem bomo uveljavili kot najvišje merilo kvalitativni kulturni princip in v nas bodo odmrle vse postranske težnje, ki bi nas sicer zavajale v etična ali moralična ocenjanja bodisi kulturnih bodisi življenjskih problemov. Istočasno pa se bomo poglobili vase in skušali v vsakem svojem delu ujeti notranjo vsebino in obliko, notranjo podobo svojega bistva. Takrat bo dobil sicer le mrtvo privzeti nazer internacionalizma novo vsebino žive slovenske občečlovečnosti.